

REGIVÄRSIMÕODUST VÄRSKE PILGUGA

Mari Sarv. Loomiseks loodud: regi-värsimõõt traditsiooniprotsessis. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 11. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008; Mari Sarv. Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 26. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2008. 186 lk.¹

Regilaul elab XXI sajandi algul läbi oma taassündi ning see kajastub ka rahvaluuleteaduses: mõne viimase aasta jooksul on kaitstud viis väitekirja regilaulu kohta.² Seoses kasvava huvi-ga regilaulu vastu on esile tõusnud küsimused, missugune laul see on, mil-lal ta kujunes ja kuidas seda taasluua. Õnneks pole täitunud XX sajandi algu-se haritlaste tume nägemus regilaulu täielikust väljasuremisest. Siiski on regilaulu suuline traditsioon suuremalt jaolt katkenud ning selle kohta leiab teadmisi enam kui 150 aasta jooksul jäädvustatud arhiivimaterjalidest. Regi-laulu defineeritakse eelkõige teksti vormi kaudu, seetõttu on teadmised

regivärsimõodu kohta lausa hädavaja-likud.

Mari Sarve töö sisuks ongi regilaulu värsimõodu uurimine ja määratlemine Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvate tekstide kvantitatiivse analüüsi kaudu. Tegemist ei ole uue teadusvaldkonnaga, vaid pigem eesti ja soome folkloristide põlvkondade pikkuse traditsiooni jätkami-sega: mõlemal pool Soome lahte on pikka aega tegeldud ühise rahvalaulu-traditsiooni tunnuste kirjeldamise ning selle ajaloo rekonstrueerimisega.³ Tavaliselt iseloomustatakse regivärsimõotu (ja hinnatakse laulu „regivärsilisust”) värsside silbiarvu, silpide ehituse ja paigutuse seaduspärasuste kaudu. Sel-le teadmise taustal võib tunduda hämmastav, et viimane põhjalikum statisti-line uurimus eesti regivärsi silpide kasutamise reeglipärast ilmus Walter Andersonilt 1935. aastal,⁴ seda siiski ainult mõningate tunnuste osas ning ühest kihelkonnast pärineva mitte väga ulatusliku materjali põhjal. Seega on meie teadmised regivärsi ehitusest olnud suhteliselt puudulikud.

Mari Sarv analüüsib ja võrdleb väite-kirjas mitmesuguste regivärsiliste (piirkondlike, individuaalsete) laulu-kogumite värsimõodu stilistilisi erijooni, leidmaks eesti suulises pärimuses käi-binud regilaulule ja selle hilisematele arendustele iseloomulikke vormitunnu-seid. Üheks tööd läbivaks huvitavaks teemaks on (murde)keele ja värsimõodu omavahelised seosed ning nende ajaloo-lise kujunemise lugu.

³ Nt M. Kuusi, Ü. Tedre, Dialogi Suomenlahden yli. Viron ja Suomen vanhan runomitan suhteista. – Viron veräjät. Näkökultmia folkloreen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Tietolipas 105. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1987, lk 36–50.

⁴ W. Anderson, Studien zur Wortsilbenstatistik der Älteren Estnischen Volkslieder. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 2. Tartu, 1935.

¹ Raamatu eessõnas on öeldud, et „ebamäärastel teaduspoliitilistel põhjustel” ilmub väitekirja kahe paralleelväljaandena: nii Tartu Ülikooli dissertatsioonide sarjas kui ka Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetuste sarjas.

² L. Saarlo, Eesti regilaulude stereotüüpiast: teooria, meetod ja tähendus. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis, 5. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005; T. Särg, Eesti keele prosoodia ning teksti ja viisi seosed regilaulus. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005; K. Labi, Eesti regilaulude verbisemantika. Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 18. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006; J. Oras, Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm: arhiivitekstid, kogemused ja mälestused. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 27. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2008.

Töö koosneb sissejuhatusest, kuuest peatükist, millest viimase moodustab kokkuvõte, lisadest ja kirjanduse nimestikust, kokku 139 lehekülge. See-ga ei ole uurimus lehekülgede arvult väga mahukas, kuid sisuliselt kaalu-kas, sest sisaldab ulatusliku, rohkem kui 51 000 värsi analüüsi uudse metoo-dika põhjal. Töö on täiendatud mitmete kaartide, tabelite ja tekstinäidetega, mis on osalt lisas, osalt tekstis. Värvilis-te kaartide ja skeemide pärast soovitán siinkohal pigem Eesti Rahvaluule Arhiivi väljaannet.

Sissejuhatust on suhteliselt lühike, seal antakse ülevaade regivärsi mõis-test ning järgnevast uurimusest. Et ma ise ei poolda eesti rahvapärase päritolu-ga termini *regivärss*, *regilaul* laienda-mist läänemeresoome rahvaste ühisele laulutraditsioonile (vastavaid põhjusi on nimetanud ka Mari Sarv), vaid eelis-taksin üldmõistena kasutada terminit *runolaul*, siis oleks tahtnud näha korra-likumat põhjendust viimasest loobumi-se kohta – lisaks osutusele, et tegemist on soome päritolu mõistega.⁵ Liati, kui Mari Sarv ise tunnistab, et soome-kar-jala runolaulude kohta mõiste *regilaul* kasutamine võib olla eksitav, sest soo-mekeelne *rekilaulu* tähistab seelses tra-ditsioonis uuemat riimilist salmilaulu.

Mari Sarve uurimuse sisuline raskus-punkt on esimene peatükk, kus tuuakse ära värsimõõdu analüüsi metoodili-sed alused ja põhitulemused eesti regi-värsi piirkondlike tunnuste kohta. Saa-dud sidusa ja ülevaatliku pildi kohaselt jaguneb Eesti regilaulude värsimõõdu poolest üldjoontes järgmisteks piirkon-dadeks: lääneosa, põhjast lõunasse ula-tuv vaheala keskusega Põhja-Eestis (Eesti ida- ja keskosa, ulatudes Viljan-dimaal Läti piirini ning idas Peipsini) ja kaguosa – meie folkloristikas käibinud senise kaksikjaotuse Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti asemel.

⁵ M. S a r v, Loomiseks loodud: regivärsi-mõõt traditsiooniprotsessis, lk 11.

Väitekirjas on kasutatud rahvalaulu värsimõõdu uurimiseks ja kirjeldami-seks uudset metoodikat, mis peaks häs-ti sobima ka teiste läänemeresoome rahvaste vanema rahvalaulu analüüsi-miseks. Metoodikas on keskse tähtsuse-ga makro, mis võimaldab analüüsida suurte andmehulkade formaalseid tun-nuseid (sõnade ja värsside silbiarv, sil-bipikkus). Metoodika silmapaistvaks küljeks on regivärsi kirjeldamise seis-u-kohalt oluliste tunnuste leidmine ja analüüsimine: nendeks on neli otseselt värsiehitust kirjeldavat tunnust, kus arvestatakse sõnade paigutust värsis ja kvantiteedireeglite täitmist (nt silbipik-kusi arvestavad värsid), ning kolm vär-siehituse piires toimuvaid rütmivariat-sioone kirjeldavat tunnust (nt värsid, kus viimane positsioon on tühi). Tõs-taksin ka esile, et analüüsiks on kasu-tatud võimaluse piires ühesuguseid, ilmselt XIX sajandi traditsiooni kajasta-vaid laulukogumeid Eesti eri piirkon-dadest, mistõttu saab regilaulust tervi-kuna üsna realistliku pildi. Siin ei domineeri põhjaeesti laulud, mida on sageli „õigemaks, paremaks” peetud. Natuke kõhkliki tekitab asjaolu, et analüüsimaterjaliks on eri inimeste poolt eri olukordades üles kirjutatud tekstid, mille täpset lauldud kuju me ei tea. Et lauldud ja deklameeritud värs-si-de ehituses võib olla erinevusi, rõhutas juba XX sajandi algul viisikogumise algatanud Oskar Kallas⁶ ning ka Mari Sarv jõuab järeldusele, et mõnevõrra võis värsiehitust mõjutada laulude üleskirjutaja⁷.

Samas oleks võinud kogu metoodika ja analüüsitav materjal olla veelgi täp-semalt kirjeldatud ja selgitatud. Praegu jäävad veidi ebaselgeks mõningad ana-lüüsi algetapi punktid. Näiteks, sõltu-valt värs-side sõnakoostisest oli värsiehi-

⁶ O. K a l l a s, Virolaisten kansansävel-mien keräyksestä. Kalevalaseuran vuosikir-ja 1. Helsinki: Otava, lk 205–211.

⁷ M. S a r v, Loomiseks loodud: regivärsi-mõõt traditsiooniprotsessis, lk 101.

tuse analüüsimine jagatud autori enda subjektiivse ja makro automaatse toimimise vahel, kuid me ei saa teada, kui palju ja milliseid värssse kumbki tegelikult analüüsis ning kuidas ja mis alusel värssid nende vahel jagunesid. Samuti jääb veidi ebaselgeks, mis põhimõtteid täpselt järgiti värsside silbitamisel ja positsioonidele jagamisel. Mari Sarv tunnustab, et nende toimingute juures võttis ta vastu paratamatult subjektiivseid otsuseid, sest ilma viisita üles kirjutatud regivärsside struktureerimiseks on kohati erinevaid võimalusi.⁸ Tundes mõnevõrra Mari Sarve, oletan, et tema loogika(te) või intuitsiooni mõjutajaks võis olla ka pikaajaline regilaulude laulmise kogemus. Siiski ei tohiks problemaatiliselt üleskirjutatud ning struktureeritud värsside hulk olla nii suur, et see oleks oluliselt mõjutanud statistilise analüüsi kogutulemust.

Töö ülejäänud osades kõrvutatakse mitmeid alguspeatüki tulemusi varasemate teooriate ning sama metoodikaga analüüsitud teiste tekstikorpustega. Eesti regivärssimõõdu tunnuseid võrreldakse teises peatükis selle varasemate teoreetiliste käsitluste ja ilukirjanduslike jälgendustega. Saame teada, et kui XIX sajandil peeti regivärssi valdavalt sõnarõhkudel põhinevaks, siis XX sajandi tunnustatud teoreetikud pidasid regivärssi rohkem silbipikkustega arvestavaks ehk kalevalavärssi sarnaseks; eriti liialdatud oli usk mõningate kvantiteedireeglite kehtimisse. Sellest tulevalt on teise peatüki üheks tähelepanuväärseks, kindlasti ka kirjandusteadlastele huvi pakkuvaks järelduseks, et „Kalevipoeg” – mille värssimõõtu on meie kultuuriloos hurjutatud (nt Johannes Aavik⁹) selle arvatava erine-

vuse tõttu regivärssist – sarnaneb tegelikult mitmete tunnuste poolest just (veidi lihtsustatud) regivärssile, mitte kalevalavärssile. „Kalevipoja” värsiehitust on Aavik võrrelnud aga „idealiseeritud”, kalevalamõõduliseks peetava regivärssiga ning kritiseerinud sellest erinevuse pärast. Mari Sarv tõestab, et hilisemate ilukirjanduslike regivärssiisilis loodud teoste värssimõõt on kujundatud pigem oma aja teoreetiliste teadmiste kui tegeliku regilaulutraditsiooni tundmise põhjal.

Kolmas peatükk sisaldab mitmesuguseid huvitavaid hüpoteese, tõestuskäike ja arutlusi. Kõrvutades eri piirkondade murdekeelt ja regivärssiehitust andmetega keeleajaloost, visandab Mari Sarv seal regivärssi arenguloo. Ta tõestab, et lõunaeeesti regivärss erineb põhjaeeesti omast seetõttu, et Lõuna-Eestis varem alanud lühenemised keeles töid kaasa ka muutused regilaulus. Regilaulu ajaloolise arengu osas ongi töös kõige põhjalikumalt läbi töötatud lõunaeeesti andmestik ning selle võimalikud suhted läti keele ja rahvalauluga. Samas jäävad pealiskaudsemaks oletused saartel toimunud keelemuutuse, sealse regivärssimõõdu ja võimaliku rootsi keele mõju omavaheliste seoste kohta. Rohkesti küsimusi jääb lahtiseks just seetõttu, et naaberkeelte ja eesti murrete vastastikuste mõjude kohta ei ole piisavalt andmeid.

Neljandas peatükis analüüsitakse eri folkloorižanride ning eri laulikute individuaalsete laulukogumite värssimõõdu stilistilisi erijooni. Alajaotus regivärssiliste tunnuste esinemisest eri folkloorižanrides esineb siin pigem ülevaate rollis ning oleks olnud mõeldav ka kuskil sissejuhatavas osas, näiteks uurimismaterjali piiritlemise juures. Laulikute värsivara põhjalik, matemaatiliste meetoditega tehtud analüüs toob esile laulužanride vahelisi erinevusi ja traditsiooni muutusi, kuid ka erinevusi regivärssikogujate kirjanepaneku-

⁸ M. S a r v, Loomiseks loodud: regivärssimõõt traditsiooniprotsessis, lk 22.

⁹ J. A a v i k, Eesti rahvusliku suurteose keel. Keelelise Uuenduse Kirjastik nr 1. Tartu: Reform, 1914; J. A a v i k, Parandatud Kalevipoeg. I. Keelelise Uuenduse Kirjastik nr 14. Tartu: Reform, 1916.

tes. Eriti meeldejääv on peatüki lõpuosa, kus jälgitakse Kullamaa XX sajandi rahvalauliku Maria Lehtsaare loomeprotsessi oma ajastu kontekstis. Veel mõni aeg tagasi oleks niisugust laulikut peetud pigem traditsiooni „rikujaks” ja seega mitte uurimise vääriliseks.

Lühike viies peatükk sisaldab üldisi arutlusi regivärsi arengust loomisprotsessis, lähtudes suurel määral Walter J. Ongi seisukohtadest kirjaliku ning suulise mõtlemis- ja väljendusviisi kohta. Siin mõtiskletakse regilaulutraditsiooni üldiste tunnuste ja arengujoonte, nende püsivuse ja muutuvuse vahekorra üle.

Kõne all olev Mari Sarve väitekiri on kõige põhjalikum ja järjekindlam, põhisosas matemaatiliste meetoditega teostatud uurimus eesti värsimõõdust ning sellisena loob senisest tunduvalt täpsema pildi eesti regilaulu vormist, näida-

tes ka selle sarnasusi ja erinevusi Eestis aegade jooksul idealiseeritud kalevalavärsiga ning mõningate regilaulu vormi jälgendavate kirjandusteostega. Mõlemad retsensendid, Ingrid Rüütel ja Ilse Lehist, andsid väitekirjale suurepärase hinnangu. Seda tööd peaksid edaspidi tõsiselt arvestama kõik, kes uurivad regilaulu vormi, kirjutavad ülevaateid, tutvustusi ja õpetusi regilaulu kohta. Kindlasti sisaldab väitekiri huvitavaid mõtteid keeleajaloo ja murrete uurijatele. Regivärsimõõdu seaduspärasuste tundmine oleks kasulik ka tänapäeva etnilise kultuuri loojatele, olgu see siis kunstmuusikas, tänapäeva elavas rahvalaulutraditsioonis või viisita lauludes ehk luules.

TAIVE SÄRG